

PAPER DETAILS

TITLE: Modern Toplumda Taziye Geleneginin Degisimi

AUTHORS: Enes Atakan akir

PAGES: 55-66

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2959284>

Modern Toplumda Taziye Geleneğinin Değişimi

The Change of Taziye (Condolence) Tradition in Modern Society

Journal of Civilization Studies
Volume 8, Issue 2, pp. 55-66
2023

DOI: 10.52539/mad.1252731

Received: 18 February 2023

Accepted: 30 August 2023

© The Author(s) 2023

For reprints and permissions:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mad>

Enes Atakan ÇAKIR¹

Özet

Toplumlar ve içerdikleri ritüeller zamanla değişir. Her toplumsal kurum değişime uğradığı için varlığını sürdürmektedir. Taziye geleneği acının ve üzüntünün hafifletilmesi için ölüm karşısında gerçekleştirilen toplumsal bir davranıştır. Taziye geleneği bireyin sahip olduğu acıyı toplumsala yayma amacı taşımaktadır. Toplum ürünü olan tüm davranış ve tutumların değiştiği gibi taziye geleneği de günümüzde değişime uğramıştır. Geleneksel toplum yapısı ile modern toplum yapısı içindeki taziye geleneği farklılıklar göstermektedir. Bu çalışma toplumsal değişim ve ölüm sosyolojisi bağlamında taziye geleneğini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taziye, Ölüm, Ölüm Sosyolojisi, Geleneksel Toplum, Modern Toplum

Abstract

Societies and the rituals they involve change over time. Every social institution continues to exist because it has undergone change. Condolence tradition is a social behavior performed in the face of death to alleviate pain and sadness. The tradition of condolence aims to spread the pain of the individual to the society. As all the behaviors and attitudes that are products of society have changed, the tradition of condolence has also changed today. The tradition of condolence in the traditional society structure and the modern society structure show differences. This study deals with the tradition of condolence in the context of social change and sociology of death.

Key Words: Taziye, Death, Sociology of Death, Traditional Society, Modern Society

GİRİŞ

Yaşam, ölümsüz olamaz. İnsanoğlu yaşamı boyunca ölümü düşünmüş ve ona anlamlar kazandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ölüm kavramı farklı algılamalara açıktır. Dolayısıyla kişilerin dünyaya bakışı ölümü açıklamalarında farklılıklar gösterir. Ölüm, ceset denilen sıradan bir biyolojik atık olarak görülmemelidir. Aksine sosyal hayatı her anlamda etkileyen bir olgu olarak değerlendirilmelidir (Thomas, 2003). Ölümle ilişkili olarak gerçekleştirilen pratikler ölümle başlar ve ölümden sonra devam eder. Bu pratikler ölümü sosyolojik olarak ele almayı gerektirir. Biyoloji ölümü yaşamın sona ermesi olarak açıklarken, ölümün sosyal faktörlerle ilişkilendirilerek ele alınması sosyolojinin alanına girmektedir. Sosyoloji esasen ölümden sonra gerçekleşen yoksunluk süreci, sosyal ilişkilerde yaşanan değişimler, keder, yas, ağıt, taziye gibi kavramlara odaklanmaktadır. Ölümden sonra gerçekleştirilen ritüeller insanların bir araya gelerek paylaştıkları pek çok ortak şeyi ifade eder. Türk kültüründe taziye geleneği ölümden sonra gerçekleştirilen en önemli ritüeldir. Taziye ölen kişinin yakınlarının ziyaret edilmesi ve yaşanan yoksunluk hissini atlatılmasına yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Başka bir ifadeyle taziye yas sürecini bireyden çıkarıp toplumsala yayan bir uygulamadır. Bu bakımdan taziye geleneği, insanları dayanışmaya iten bir uygulama olmakla beraber insanın yas sürecinin daha az sancılı geçmesini sağlamaktadır. Taziye geleneği belli başlı davranış

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, e-mail: enesatakancakir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6158-3954

ritüellerinin olduğu bir alan olmasının yanı sıra farklı coğrafyalarda farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. Fakat küreselleşen bir dünya düzeni içinde kapitalizmin de etkisiyle taziye geleneği değişime uğramıştır. Geleneksel yaşam kodlarının olduğu bir toplum düzeninden modern yaşama geçiş taziye geleneğinde de bazı değişikliklerle kendini göstermektedir. Bu çalışma taziye geleneğini toplumsal değişim ve ölüm sosyolojisi bağlamında ele aldığı gibi ölümün toplumsal alandaki etkisinin zannedildiğinden daha önemli bir konuma sahip olduğu vurgulanmak amaçlanmıştır.

1. ÖLÜM

Ölüm, canlının dünyevi varlığının son bulmasıdır. Ölmek, dünyada yaşayan tüm canlıların kaçınılmaz olarak ulaştığı ya da ulaşacağı bir şeydir. İnsanların tarih boyunca ilgilendiği bir alan olan ölüm, canlılığın temel niteliği olmasının yanında insanın tarih boyunca en büyük düşmanı olarak görülmektedir. Buradaki düşman kavramının neden kullanıldığını biraz açmak gerekmektedir. Aristoteles(2017) *Metafizik* isimli eserinin başında insanların doğası gereği bilmeye iştah duyduklarını belirtir. İnsanın bilme arzusu o kadar baskındır ki, ilk insan olan Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva, şeytan tarafından tüm sırları bilme vaadi ile kandırılıp cennetten kovulmuşlardır. Öte yandan Francis Bacon bilginin güç olduğunu ifade etmiştir. Bilgi, insanlık tarihi boyunca özellikle de modern çağda en önemli silah konumuna gelmiştir. Amerika'nın keşfi bilginin ne kadar değerli olduğunu ifade etmek için çarpıcı bir örnek olarak kabul edilebilir. Edindiği bilgilerle yola çıkan kâşifler, keşfettikleri topraklardan zenginlik elde etmişlerdir(Las Casas, 2017). Ya da bir avuç Avrupalının sahip olduğu bilgi sayesinde milyonlarca yerliye karşı galip gelmesi bilginin tesirini ifade etmek için yeterlidir. Bilginin insan yaşamı içindeki yeri hayati bir konumdayken ölüm ve ölümden sonrası hakkında somut bir bilginin olmayışı veya elde edilemeyişi insanı doğal olarak tedirgin etmektedir. Dolayısıyla insanlar bilmedikleri şeylerden korkmaya meyillidirler. Kuran-ı Kerim'de Kaf Suresi'nin 19. ayetinde: “Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir” denir. İnsan yaşamı boyunca çeşitli yollarla ölümden kaçmaya çalışsa da değişmeyen tek şey yeryüzünde nefes alan bütün canlılarda olduğu gibi ölümlle yüzleşmesi olmuştur. Bazıları ölümlle yüzleşirken, bazıları ölümlü yok saymış, bazıları ölümsüzlük formülleri bulma yolunda ömürlerini harcamıştır.

Ölüm esasen canlılığın bilgisini veren bir olgudur. Başka bir ifadeyle Amerika'nın keşfinde yerliler Avrupa'dan gelenlerin canlı varlıklar olup olmadığını anlamak için onları boğarak öldürmekteydiler (Las Casas, 2017). Eğer ölümlerse tanrı yerine koydukları insanların kendileri gibi sıradan canlılar olacağını görecektir. Bu noktada ölüm bilgi edinmek aracılığıyla kullanılmıştır. Ölüm insan için sanıldığından daha fazla anlam ifade eden bir olgudur. Ünlü kent tarihçisi Lewis Mumford (2007) insanları yerleşik yaşama iten üç etkenden birinin ölümleri gömmek olduğunu belirtir. Bir toplumsal değişim örneği olarak insanların gerçekleştirdiği en büyük devrimlerden biri olan yerleşik yaşama geçişte de ölümün büyük bir etkisi olduğu görülmektedir.

Ölüm denildiğinde akla gelen ilk kavram din olmaktadır. Dinin insan yaşamındaki etkisinin hala üst seviyelerde olmasının en temel nedeni ölümden sonrasını açıklayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Klasik sosyologlardan olan Spencer'a göre dini duygunun altında yatan şey ölüm korkusudur. Bu bakımdan ölümün dinin konusu olması şaşırtıcı değildir. Çünkü dinin en büyük cazibesi ölüme ve ölümden sonrasına açıklık getirmesidir. Malinowski (1990), insanın yaşam planlarını altüst ettiğinden dolayı ölümün dinsel inanç için etkili bir kaynak olduğunu ifade eder. Septik filozof Pyrrhon'a göre ise ölümden hiç korkmamak gerekir (Cevizci, 2019). Çünkü ölümün ne olduğuna ve ölümden sonrasına dair en ufak bir bilgi yoktur. Dolayısıyla insan bilgi sahibi olamayacağı şeyler sebebiyle korku duygusuna kapılmamalıdır. Burada Pyrrhon belki de ölümden sonrasının çok daha iyi ve güzel olacağı ümidini ön plana çıkarmaktadır. Epiktetos, hastalık, fakirlik veya ölüm gibi durumların insanı mutsuz ettiğini belirtir. Fakat burada mutsuzluk hissinin kaynağını yine insanın kendi zihnine bağlar. Çünkü Epiktetos için ölümün kendisi kötü değildir, onu kötü gösteren şey insanın ölüm hakkında sahip olduğu düşünceleridir. Ona göre ölüm korkusu insanı mutsuz ettiği gibi alçaltır. Fakat burada ölümlü yok saymak akla gelmemelidir. Epiktetos, ölümlü görmezden gelmeyi değil bir gerçek olarak algılanması gerektiğini belirtir. Başka bir deyişle ona göre insan, kaçınılmaz olan ölüm olgusu ile yüzleşmeli ve ölmek için geldiği bu dünyada ölümlü unutmadan ve ölümden korkmadan yaşamalıdır.

İslam filozofu İbn-i Sina'ya göre ölüm sadece bir yer değiştirmedir (Cevizci, 2019). İnsanın ölüm hakkındaki endişelerinin yersiz ve gereksiz olduğunu belirten İbn-i Sina, insanın kendisini ölümden sonrası olan ahiret hayatına hazırlaması gerektiğini düşünmektedir. İnsanın böyle bir bilince sahip olduğu takdirde ölümlle ilgili bütün kaygılarının ortadan kalkacağını savunur. Albert Camus için ölüm ve ölümlle ilgili

düşünceler saçma duygusunun temelini oluşturmaktadır. Çünkü ölüm, biriciktir, gerçektir ve kaçınılmaz bir sondur. Bu sebeple ölüm, hayatın faydasızlığını ve anlamsızlığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Albert Camus’ya göre gerçekleşmesi kaçınılmaz olan bir şey için endişe etmek yersizdir.

Ölüm modern dünyada dinden ayrı olarak bilimlerin de ilgi konusu olmuştur. Sosyoloji, psikoloji ve tanatoloji gibi alanlar ölüme farklı noktalardan yaklaşan disiplinlerdir. Tanatoloji, bizzat ölümün kendisini ele alan bir bilim dalıdır. Başka bir deyişle tanatoloji, uzman kişilerce ölüm olayının incelenmesidir. Kuzey Amerika’da 1950’li yıllarda başlayan tanatoloji ilgisi başlarda felsefi bir zeminde kalmıştır. Her bilim alanının ortaya çıkışı gibi tanatolojinin ortaya çıkışı da toplumsal yapıdan ve değişimden bağımsız değildir. Amerika’nın o dönemde içinde bulunduğu gelişmeler ölüme olan ilgiyi arttırmıştır. Örneğin, II. Dünya savaşı ve Vietnam çatışmaları gibi olaylar ölümün korkunçluğunu vurgularken, yaşanan teknolojik gelişmeler sebebiyle ortalama ömrün uzaması ve ölme yaşının ertelenmesi ölümü ilgi odağı yapmıştır. Tanatoloji kavramının temeli Yunan mitolojisinde ölüm tanrısı olan “Thanatos”tan gelmektedir (Meagher&Balk, 2013). Thanatos insanların iyi bir şekilde ölüme kavuşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Thanatos isminde saklı olan anlam güzel bir ölümü ifade etmesidir. Uykuya dalar gibi tatlı bir ölümü çağrıştırmaktadır. Bu kavram ölümü metaforlaştırarak, uyanılmayan bir uyku güzelleştirmesi yapmaktadır (Meagher&Balk, 2013). Bu açıdan tanatoloji, kültürel bağlamda ölümle baş etme durumunu da ifade eder. Ölümün anlamını doğrudan ele almak yerine, ölüm sürecini ve bu ölüm süreci içinde olan bireyler, kültürler ve topluluklar ile ilgilenir. Tanatolojinin bir diğer işlevi ise ölüm olayını inceleyerek ölüme bir sebep aramaktır. Yani ölüm olayı bir sebep olmadan gerçekleşemez. Dolayısıyla modern çağın sebep sonuç ilişkisine dayanan zihin yapısı tanatolojide de kendisini göstermektedir.

Psikoloji ölümü ele alırken insan üzerinde yarattığı korku sebebiyle ortaya çıkan akılsal durumlara odaklanır. Ölüm, korku, endişe, tedirginlik, belirsizlik gibi duygu türlerini bünyesinde barındıran bir olgudur. Belirsizlik, acı duyma, sevdiklerini kaybetme, toplumsal statüyü kaybetme veya bedeni kaybetme gibi duygular ölümü korkulan bir olgu durumuna getiren bazı düşüncelerdir. İnsanlar ölümün yarattığı korku ile baş edebilmek için tören ve ayinlerden oluşan çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. Bu sebeple kültürler ölüm karşısında insanın endişelerini ve korkularını giderme açısından önemli bir yere sahiptir. Bu noktada sosyolojik bakış açısının kapısı aralanmış olmaktadır.

2. ÖLÜM SOSYOLOJİSİ

Her şeyden önce ölüm, yaşayanlar için sosyal bir olgudur. Ölüm olgusu yaşayanlar için bir anlam ifade eder. Örneğin ölümden sonra gerçekleştirilen cenaze törenleri veya ritüeller ölen kişi için yapılmış gibi görünmekle beraber esasen geride kalanlar için gerçekleştirilmektedir. Bu ritüeller bireyin ölüm karşısında yaşadığı duyguları başkalarının desteği ile hafifletme işlevi görmektedir. Cenaze törenleri yoksunluğun verdiği bireysel acıları toplumsala yayma amacı taşımaktadır. Epiküros’un “Biz varsak ölüm yok ölüm varsa biz yokuz” sözü ölümün esasen, geride kalanlar için bir anlam ifade ettiği şeklinde okunabilir. Ölümün sadece bireysel bir deneyim olmadığı, toplumsal ve kültürel boyutlarının olduğu açıktır. Herhangi bir şeyin toplumsal bir boyutundan söz edilecek olursa orada sosyolojinin olması da kaçınılmazdır. Bu bağlamda ölümün sosyolojik boyutunu araştırmak, ölümün sosyolojisini yapmak gerekmektedir.

Ölümün toplumsal bir olgu olarak ele alınması Durkheim ile birlikte başlamıştır. Durkheim, “*Dini Hayatın İlksel Biçimleri*” isimli eserinde ölümün ardından gerçekleştirilen ritüel ve törenlerin toplumsal dayanışmayı güçlendirdiğini belirtmektedir. Yapısal-işlevselcilik Durkheim’a atıf yaparak, ölümün toplumsal yapının sürdürülmesi üzerinde etkili olduğunu ifade eder. Cenaze törenleri ve ölüme ilişkin ritüeller toplumdaki devamlılığı sağlamaya yardımcı olmaktadır. Günümüzde de ölüme ilişkin yapılan cenaze törenleri bu bağlamda toplum için önemli bir yere sahiptir. Bireylerin cenaze törenlerinde bir araya gelmesi yaşanan acıyı hafifletmek ve cenaze sahibinin içinde bulunduğu durumu çabuk atlatmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla yapısal-işlevselcilere göre ölümden sonra gerçekleştirilen cenaze törenleri toplumsal bağları güçlendirme işlevi görmektedir.

Sembolik etkileşimci yaklaşım, kişilerin ölüme atfettikleri anlamlar üzerinde durmaktadır. Başka bir ifadeyle ölüm sürecine dahil olan bireylerin ölümü nasıl anlamlandırıldığı önemlidir. Bu noktada söz konusu anlamlar, kültüre göre farklılıklar göstermektedir. Kısaca sembolik etkileşim teorisine göre ölüm

sosyal bir gerçeklik olduğu halde bizim için ne anlam ifade ettiği sosyal olarak biçimlenmiş düşünce ve önermelerin sonucundan meydana gelmektedir.

Çatışmacı yaklaşım, ölümü sınıfların sosyo-ekonomik durumu ve sınıflar arası eşitsizlik bağlamında değerlendirmektedir. Bu görüşe göre ölüm sınıfların sahip olduğu statü, ekonomi, ilişkiler vb. gibi durumlara göre geciktirilebilmektedir. Tıbbi hizmetlere erişim, cinsiyet, sınıf, statü, ekonomik duruma göre değişebilmektedir. Yoksulluk ile çocuk ölümlerinin oranı veya işçi ölümleri çatışmacı yaklaşımın ele aldığı konulardır.

Feminist bakış açısı ölümü cinsiyet eşitsizliklerine dayandırır. Kadın ölümlerini ele alan feministler kadınların ölüm nedenlerinin ataerkil toplumla ilişkilendirilerek ortaya koymaya çalışır. Örneğin kadın intiharları, erkek şiddeti, kadın sünneti, psikolojik baskılar, tecavüz gibi durumlarla ilişkilendirilir.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞİM BAĞLAMINDA TAZİYE GELENEĞİ

Sanayileşme ile birlikte dünyadaki kentleşme oranı hızlı bir şekilde artış göstermiştir. İnsanların kırsal alanlardan kentlere göç etmesinin sağlık, ulaşım, eğitim, sosyo ekonomik durumlar gibi nedenleri vardır. Kentleşmenin getirdiği nüfus artışı şehirlerdeki hareketliliği ve sirkülasyonu üst seviyelere taşımıştır. Şehirlerdeki olağanüstü artan nüfus, insanların niceliksel olarak büyüklüğü fark etmeksizin ortak hareket edebilme becerisini kanıtlamaktadır(Harari, 2015). Ortak bir zeminde uyum içinde hareket etmek insanların toplum oluşturmalarında ve toplumu değiştirmelerinde kendini göstermektedir. İnsanın diğer varlıklardan ayrı yerde konumlanmasının en temel özelliklerinden biri de çevresinde gerçekleşen değişimlere gösterdiği uyumdur (Sunar, 2014, s.2). Toplumsal değişim sonucu ortaya çıkan sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel olgular, her zaman düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Nitekim Sosyolojinin ortaya çıkışının da yaşanan toplumsal değişmeyi ve gelişmeyi anlamak üzerine olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle toplumu anlamak için değişimin yaratmış olduğu incelenmesi zorunlu olan durumlar sosyolojinin çıkış noktasını teşkil eder. Sosyoloji bilimine ismini veren Auguste Comte(2015) toplumu “toplumsal dinamik” ve “toplumsal statik” diye ikiye ayırır. Toplumsal statik mevcut var olan toplumsal yapılarla ilgilenirken, toplumsal dinamik toplumsal değişimlerle ilgilenmektedir. Comte’a göre sosyoloji, toplumsal yaşamın ve değişimin yasalarını bulacak ve bütün bilimlere egemen olacaktır. Onun için toplumun değişimi üç evrede gerçekleşir; Teolojik evre, Metafizik evre ve Pozitivist evre (Comte, 2015). Toplum bu evrelerden geçerken belirli değişimler göstermektedir. Teolojik evre, doğaüstü güçlerin ve dinsel figürlerin her şeyin kökeninde olduğu inanılan bir aşamadır. Metafizik evre ise tanrıdan ziyade “doğa” gibi soyut güçlerin neredeyse her şeyi açıkladığına inanılan bir aşamadır. Pozitivist evrede insanlar, tanrı ve doğa inançlarını terk etmişlerdir. Fiziksel ve toplumsal dünyayı anlayabilmek için onların yasalarını keşfetmeye yönelmişlerdir. Bu bağlamda Comte toplumu değişim üzerinden açıklamaya çalışmıştır.

Klasik sosyologlardan Spencer’da toplumla birlikte bütün doğada değişimin evrensel ve tek biçimli olduğunu ifade eder (Ritzer, 2014). Evrimci bir sosyolog olan Spencer değişimin kaçınılmaz bir yasa olduğu görüşündedir. Karl Marx toplumu açıklamaktan ziyade nasıl değiştirileceği üzerinde odaklanmıştır. Onun aradığı kuram toplumun nasıl değiştirilebileceğiyle ilgili bir kuramdır. Değişim Marx’ın düşüncesinin merkezindedir. Nitekim “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir” Marx’ın 11. tezidir. Marx, Engels ile birlikte tıpkı Comte gibi toplumun değişime uğrayarak ilerlediği görüşündedir. Onlara göre toplumlar; İlkel Komünal toplum, Köleci toplum, Feodal toplum, Kapitalist toplum ve Komünizmin ilk aşamasını ifade eden Sosyalist toplum aşamalarından geçerek ilerlemektedir (Marx & Engels, 2017). Dolayısıyla toplumlar komünizme doğru ilerlerken pek çok değişim geçirmektedir. Öte yandan Marx ve Engels’in çalışmalarında öne çıkan diğer kavram “Sınıf Çatışması”dır. Değişim sınıflar arası mücadelenin sonunda ortaya çıkmaktadır. Sınıfların birbirleri arasındaki mücadele zamanla tez*antitez=sentez formülünden geçer ve nihayetinde değişim meydana gelir.

Max Weber ise Comte veya Marx gibi çizgisel ilerlemeci bir modeli savunmaz. Onun ilişkili ve döngüsel bir modeli vardır. Genel anlayışa göre kapitalizmin doğuşu teknolojik gelişmelerle, özellikle de buhar gücünün ortaya çıkmasıyla birlikte olmuştur. Fakat Weber’ e göre kapitalizmi mümkün kılan şey fikirlerdir (Weber, 2017). Weber Kapitalizmin Protestan ahlakı tarafından oluşturulduğu görüşündedir. Tarihsel gelişimde ve değişimde insan eylemlerinin ve güdülerinin kilit rol oynadığını savunur. Protestan ahlakı düşüncesinde amaç kültürün. ekonominin temelini nasıl oluşturduğunu ve onu nasıl değiştirdiğini vurgulamaktır. Dolayısıyla Weber için değişimin itici gücü ekonomi değil, kültürel ve siyasi güçlerdir.

Weber'in Protestan ahlakı dediği hayat bakışını biraz açmak gerekmektedir. Weber'e göre Katolikler kolay bir hayat sürmekteydiler. Çünkü Katolikler günahlarını düzenli olarak itiraf edebilmekte ve rahipler tarafından günahlarından arındırılabilmekteydiler. Fakat böyle bir arınma Protestanlar tarafından kabul edilmemekteydi. Çünkü Protestanlara göre tanrının affı yalnızca mahşer günü anlaşılabilirdi. Bu anlayış Protestanları sürekli tedirgin ve kaygılı bir hale getirmektedir. Protestanların suçlu ve kaygılı durumu çok sıkı çalışma ile bağlıdır. Weber' in Protestan iş ahlakı dediği şey; bireylerin çok çalışarak kendini tanrıya affettireceğini zannetmesidir. Örneğin Protestanların tatil günleri oldukça azdır çünkü inanışlarına göre Tanrı boş zamanı ve tembelliği sevmemektedir. Öte yandan Katoliklere göre kutsal işler sadece rahip, rahibe ve keşişlerin yaptığı işleri ifade etmekteydi. Fakat Protestanlıkta bütün işler kutsaldır ve herhangi bir iş tanrı için yapılabilirdi. Yani hangi iş olursa olsun “çalışmakta bir ibadettir” anlayışı vardır. Bu anlayış tüm çalışanlara yeni bir manevi enerji ve ciddiyet katmaktaydı. Dolayısıyla Protestan anlayış piyasa üzerinde muazzam bir etki yaratmıştı. Elde edilen gelirler Protestanlık anlayışı bağlamında keyif ve arzular için harcanmamıştır. Bu yüzden parayı, daha fazla çalışmak ve üretmek için yatırım aracına dönüştürmüşlerdir. Bu kapitalizmin en çarpıcı noktasıdır. Elde edilen kazanç daha büyük kazançlar için sermayeye dönüştürülmüştür Weber'in bu analizi toplumsal değişimin fikirler aracılığıyla sağlandığını işaret etmektedir.

Emile Durkheim'in fikirleri sosyolojinin sistematikleşmesinde etkili olmuştur. Durkheim'in “anomi” kavramı toplumsal değişimin ortaya çıkardığı bir kavramdır. Esasen “kuralsızlık” anlamı taşıyan bu kavram toplumsal değişim esnasında net bir şekilde görülmektedir. Toplumsal tutumlar belirli etkenler sebebiyle değişim gösterdiğinde Durkheim'in anomi dediği kuralsızlık veya belirsizlik durumu ortaya çıkar. İnsanlar ne yapacağını bilemez, toplumların ne yönde ilerleyeceğini kestiremez. Durkheim'in ortaya koyduğu önemli görüş dayanışma üzerinedir. Dayanışmayı “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma” olarak ikiye ayırmaktadır. Mekanik dayanışma kavramı, daha çok birincil ilişkilerin olduğu ve insanların birbirlerine benzer olduklarını belirtmekle birlikte geleneksel toplum yapısının sahip olduğu bir özelliği ifade etmektedir. Organik dayanışma ise insanlar arasındaki farklılıklara dikkat çeker. İnsanların farklı görevler ve sorumluluklarının olmasıyla birlikte işbölümü kavramı üzerine kuruludur. Bu dayanışma türü modern toplumun özelliğidir. Bu bağlamda toplumda yaşanan değişimi mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişte yakalamak mümkündür.

Görüldüğü gibi sosyologlar toplumu değişimden bağımsız olarak ele alamamıştır. Değişim, toplumu açıklamada en etkili unsur olmuştur. Dünya değişimden ibaret bir mekandır. Değişime uğramamış herhangi bir şey bulmak mümkün değildir. Toplum da bu değişimden bağımsız değildir. Değişim aynı zamanda yaşamın ifadesidir. Başka bir deyişle insanlar, kurumlar, inançlar, ritüeller, gelenekler ancak değişim göstererek varlıklarını sürdürebilirler. Bugün toplumların yarattığı hemen her şey zamanında değişim gösterebildiği için vardır. Toplumun ve bireylerin varlığını korumak için geliştirdiği belirli tutum ve davranışlar zamanla kalıcı bir hal alarak toplumsal yaşamda değişime neden olmaktadır (Avcı, 2021, s.3789). Sunar(2014, s.3)'a göre toplumsal değişimin açıklanabilmesi için belli başlı boyutlara ihtiyaç vardır. Bunlar; değişimin evreni (büyük, orta ve küçük), vadesi (kısa, orta ve uzun), hızı (yavaş, aşamalı, evrimsel değişimler ve hızlı), yönü(ileri ve geri), içeriği (sosyolojik, psikolojik, kurumsal, iktisadi vb.) neticesi(barişçıl ve şiddetli) ve amilidir (yapı ve aktör).

Değişimin evreninin büyük olması toplumu bütünüyle değiştirebilmektedir. Böylesine bir değişim genellikle devrim ya da dönüşüm olarak ifade edilir (Sunar, 2014). Değişimin vadesi ise göreceli bir durumdur. Uzun vade olarak görülen bazı şeyler başka şeylerle kıyaslandığında kısa vade olarak görülebilmektedir. Fakat değişimin vadesi her ne kadar göreceli olsa da genellikle büyük değişimlerin vadesi orta ve küçük değişimlere göre daha uzun sürmektedir. Değişimin diğer bir aktörü olan hız, toplumun yapısı ile ilişkilidir. Başka bir ifadeyle toplumsal yapının açık veya kapalı oluşu ve değişime verdiği tepki değişimin hızını belirlemektedir. Değişimin yönü bir diğer önemli tartışmadır. Değişimin nesnel olarak ilerleme veya gerileme şeklinde ifade edilmesi zordur. Bu sebeple değişimin yönü öznel bir değerlendirme olmanın dışına çıkamamaktadır(Sunar, 2014). Değişimin neticesine bakıldığında devrimler dikkat çekmektedir. Bir toplumsal değişimin devrim olarak adlandırılması tartışma götürürken, toplumun tamamen baştan aşağı değişim göstermesi de zor bir durumdur. Dolayısıyla değişimin neticesinde gerçekleşen yeni düzen büyük ölçüde eski düzen ile benzer özellikler taşımaktadır. Fransız devrimi, Sovyet Devrimi ve Çin Devrimi gibi devrimler veya dönüşümler kurulan yeni toplumsal düzenin esasen eskisi ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Sosyolojinin ortaya çıktığı andan itibaren günümüze kadar gelen ve

hala devam eden en önemli tartışmalardan birisi yapı-fail tartışmasıdır. Toplumsal değişimi anlamak için yapı ve aktör arasındaki ilişkiyi ve tartışmaları anlamak gerekmektedir. Sosyoloji ilk dönemlerde daha çok yapı tarafında ele alınmıştır. Yapısalcılık olarak adlandırılan ifadeye göre toplumsal değişim yapı kapsamında gerçekleşir. Yapının sahip olduğu özellikler değişimin biçimini belirlemektedir. Fakat Weber'in anlayışı olan “*verstehen*” yani anlamacı anlayış aktöre daha aktif bir rol biçmiştir. Verstehen kavramı yukarıda bahsedilen Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu anlayışını çağrıştırmaktadır. Weber'in bu tezi kapitalizmin oluşumunda yapısal koşulların yanı sıra fail-aktör'ün de büyük bir belirleyiciliği olduğunu vurgulaması bakımından aktör merkezli metodunun en önemli örneklerindendir.

Toplumsal değişim, ekonomi, sağlık, doğal afet, din ve siyaset gibi pek çok toplumsal yapı ve kurumun etkisiyle gerçekleşmektedir. Bir ekonomik kriz, savaş, politika, deprem veya salgın gibi faktörler toplumsal değişimde etkin rol oynayabilmektedir. Her toplumu oluşturan belirli yapılar mevcuttur. Toplumsal yapılar, içinde yaşayan insanların tutum ve davranışlarını düzenlediği gibi bireyler arası ilişkileri de biçimlendirmektedir. Elbette bu toplumsal yapılar belli değerler ve normlar etrafında bütünleşmektedir. Fakat bu değerlerin ve normların toplum üzerinde yapmış olduğu etki zamanla zayıflar. Daha sonraları mevcut değer ve normların yeni yorumları gelişir. Ardından yeni değer ve normlar benimsenmeye başlanır. Eski değer ve normların yeniden yorumlanmasıyla birlikte yeni değer ve normların benimsenmesi etrafında oluşan yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Toplumsal değişim evrensel olduğu gibi evrendeki değişimle de eş zamanlı olarak devam etmektedir. Toplum hiçbir zaman durağan olarak kalmaz. Sürekli değişim ve hareketlilik görülür. Modern dünyada, gelişen kitle iletişim araçları, ulaşım, sanayi gibi faktörler değişim hızını giderek arttırmıştır. Bireyler ve toplumsal kurumlar bazen bu hıza ayak uydurmakta güçlük çekmektedirler. Fakat yine değişimi en hızlı gerçekleştiren ya da değişime ayak uydurabilen kurumlar varlığını devam ettirmektedir.

Toplumsal Değişim konusu ele alındığında değinilmesi gereken diğer kavram sekülerleşme olmaktadır. Özellikle son bir asırdır toplumsal değişim daha çok modernleşme ve sekülerleşme kavramları içine hapsedilmiştir. Toplumsal değişim genellikle sekülerleşme bağlamında ele alınmıştır. Sekülerleşme kuramcıları, genel olarak modern değerlerin benimsendiği toplumlarda dinin siyasal ve toplumsal alandaki etkinliğinin azalacağını düşünmekteydiler. Dini ritüellere katılım modernleşme ile ters orantılı olacağı anlayışı yatkındı. C. Wright Mills “*Sociological Imagination*” adlı eserinde sekülerleşmenin zamanla dünyayı sararak kutsalı yok edeceğini ifade etmiştir. Fakat son 20 yıldır dini hareketlerin toplumsal olarak bir ivme kazandığı görülmektedir. Dini hareketler hem gelişmiş ülkelerde hem de geleneksel kültürün hüküm sürdüğü bölgelerde yükselişe geçmiştir. Dolayısıyla klasik düşünürlerin kuramları bu bağlamda yetersiz olmaya başlamıştır.

Hervieu-Leger'e göre din, bireyi topluma bağlamaktadır. Bütün bunlara bağlı olarak sekülerleşme kavramına karşı eleştiriler ortaya atılmıştır. Roger Finke ve Rodney Stark “*Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*” isimli eserinde sekülerleşmenin tarih sahnesinden silinmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Stark & Finke Roger, 2000). Berger ise 1967 yılında yayımlanmış olduğu “*The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*” isimli eserinde sekülerleşme kuramını savunmuş, 1999 yılında “*The Desecularization of the World: A Global Overview*” başlıklı makalesinde ise içinde yaşadığımız dünyanın seküler olmadığını, sekülerleşme varsayımlarının yanlışlıklar içerdiğini, modernleşme anlayışının dini düşüncüyü geriletmediğini ifade etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi ölüme ve ölümden sonrasına dair açıklamalarının olması, kolektif bir kimlik sağlaması ve aidiyet duygusunu ortaya çıkarması dini hala etkin bir konumda tutmaktadır. Toplumsal dayanışmayı arttıran dini ritüeller toplumun devamlılığını sağlamak açısından önem taşımaktadır. Taziye geleneği, ölüm sonrasında gerçekleştirilen bir dini ritüel olduğu gibi toplumsal bağları güçlendiren toplumsal bir eylemi de ifade etmektedir. Taziye geleneğinin ortaya çıkması ölümün meydana gelmesinden sonra başlamaktadır. Ölmek nedir? Bu sorunun cevabı kişiye göre değişebilmektedir (Kellehear, 2015). Ölüm canlılığın son bulmasıdır. Fakat insan diğer canlılardan farklı olarak öleceğini bilen tek canlıdır. Her an öleceğini bilerek yaşamak insan gibi bilinçli bir canlı için ürkütücü bir düşüncedir. İnsanlar tüm canlılar gibi doğası gereği hayatta kalmaya meyillidir. Dolayısıyla ölüm istenmeyen bir olgudur. Adeta “felakettir”. “Her insanın ölümü kendi kıyametidir” sözü bu bağlamda değerlendirilmelidir. Ölüme engel olamayan insan ölümün yarattığı duygusal ve toplumsal boşlukları doldurabilmek için ritüeller icat etmiştir. Taziye, ölümün yarattığı hislere karşı gerçekleştirilen bir ritüel olması bakımından önem taşımaktadır.

İlk çağlarda insanlar, kendileri dışında yaşanan olayları insanüstü varlıkların yaptığına inanmaktaydılar. Özellikle yaşanan hemen her doğa olayı mistikleştirilmekteydi. Söz konusu olaylar

çoğunlukla kutsal bir güç tarafından insanın yaşamına müdahale edilmesi şeklinde algılanmıştır. Ölüm fenomeni de insanın elinde olmayan bir gerçek olduğundan dolayı o da bu kategori içinde yer almaktadır. Ölüm insanlık tarihi boyunca kutsal güçlere atfedilmiştir. Ölüm sebepleri birer mesaj ya da sıradan bir sebep olmaktan öteye geçememiştir. Başka bir deyişle insan birinin ona ölümcül bir darbe vurmasıyla veya herhangi bir hastalık sonucu değil, kutsal güç böyle uygun gördüğü için ölmüştür. Böyle bir algı içinde ölüm her an gerçekleşebilecek bir durumu ifade eder. Dolayısıyla ölüm yaşam ile iç içedir.

Geleneksel toplumlarda mistik anlamını sürdüren ölüm, daha çok törenlerle ve ritüellerle kendini gösterir (Sağır, 2013). Ariés(1991)’in belirttiği gibi ölüm, önceleri gündelik hayat içinde var olan sıradan bir olaydan ibaretti. Geleneksel topluluğun kavramsallaştırması olarak cemaat, ölüm sürecinde meseleye dahil olmaktadır. Ölen kişi olayın merkezinde olmakta ve din adamlarının eşliğinde ölüm sürecini yaşamaktaydı. Geleneksel toplum yapısında inançlar ölümün açıklanmasında başat bir rol sergilemekteydi. İnsanlar ölümü inançlarına uygun olarak karşılamakta ve kabullenmekteydiler. Başka bir ifadeyle ölüm bir son olarak görülmez aksine sonsuzluğun bir başlangıcı olarak görülürdü.

Modern dönemde ise ölüm tıp mesleğinin kapsamına girmiştir. Bu bağlamda ölüm süreci hastanelerde gerçekleşerek gözden uzakta tutulmaktadır. Ölen kişinin sosyal çevresi ölüm sürecine dahil olamamakla birlikte ölüm bireyselleştirilmiştir. Ölüm artık istenmeyen, kötü olan veya başka bir deyişle “iğrenç” görülen bir durumu ifade etmektedir.

“Ölüme getirilen teolojik ve metafizik açıklamalar, insanların onu daha kolay kabullenmesine neden olur. Ancak Aydınlanma ile başlayan akılcılaşma sürecinde tıbbi iktidarın yaşamı ve dolayısıyla ölümü kuşatması, ölümün yaşamdan dışlanması sonucunu getirmiştir. Ölümün tıbbi müdahalelerle sürekli ertelenmeye çalışılması, gençleşme/yaşlanmama için sarf edilen çaba, ölümü “istenmeyen” konumuna getirmiş ve modern insanda ölüm kaygısının oluşmasına yol açmıştır” (Erbuğ, 2021, s.47).

Max Weber(2017), büyü bozulan bir dünyadan söz etmektedir. Büyü bozulan bir dünyada artık tahmin edilebilir ve hesaplanabilir sonuçlarla karşılaşmaktadır. Böyle bir dünyada artık kutsal ruhlara, putlara veya büyüye yer yoktur. Teknik araçlar her işi çözebilecek bir durumdadır. Geleneksel toplumda kutsallık makamında olan tanrı modern toplumda yerini insan zihnine bırakmıştır. Modern toplumda insan pozitivist bir bakış açısıyla herhangi bir bilgiye kendi zihni ile ulaşabileceği kanaatine varmıştır. Bu sebeple bilimin kutsanması ancak modern dönemin zihniyeti ile mümkün olabilmektedir. Ölüm kavramında bunu en iyi yansıtan bilimdalı tanatolojidir. İnsanlar, geleneksel dönemde tanrı buyruğuna ya da kadere bağladığı şeyleri modern zamanda daha somut ve insan zihninin ulaşabileceği şeylere bağlamıştır. Tanatoloji bizzat ölüm olayını inceleyen bilim olduğundan dolayı ölümün kutsal olmayan yanına odaklanmaktadır. Örneğin geleneksel toplumlarda ölüm tanrının bir isteği iken, modern toplumda bir şeylerin sebebi sonucu gerçekleşen bir olaydır. Dolayısıyla sebepsiz ölüm gerçekleşemez. Sebep, insanın maddi olan bedeninde gizlidir. İnsan bedeni ölümcül bir darbe alırsa veya ölümcül bir hastalığa yakalanırsa ölür. Bu bağlamda tıp ölüm açısından önemli bir noktada yer almaktadır. Başka bir deyişle modern dönemde ölüm tıp mesleğinin kapsamına girmiştir (Sağır, 2013). Gelenekselin ölümü yatakta bekleyen duruşu, modern toplumda yerini yavaşça yalnız başına ve hastane ölümüne bırakmıştır (Sağır, 2014).

Ölümün etkisi pek çok alanda incelenmesini gerekli kılmıştır. Sosyolojik bağlamda değerlendirildiğinde ölüm ritüellerinden taziye geleneği toplumsal yapıyı anlamada yardımcı olmaktadır. Örneğin taziye geleneğinin yoğun ve kalabalık yaşandığı toplum yapıları genellikle cemaat özelliğini taşıyan geleneksel toplumu ifade eder. Türk geleneğinde bir sosyal sermaye birikimi olarak ele alınan taziye kültürü; yıllardır süre gelen karşılıklı ilişkilerin, ağların, yardımlaşmanın, dayanışma ve güvenin tesis edildiği bir ürün olarak ortaya çıkmaktadır (Ataman & Barış, 2019). Taziye, cenaze sahibini teselli etme, acısını paylaşma, hafifletme, ona destek olma anlamlarına gelen ve sosyolojik yönü olan bir olgudur (Abuzar, 2010, s.268). Taziye geleneği ölümün getirmiş olduğu korku, acı ve kedere karşı insanların geliştirdiği bir tören olarak ortaya çıkmıştır. Ölen bireyin yakınları olan ailesi ve akrabaları taziye sahibi olarak adlandırılır. Ölüm olayını duyan dostlar veya tanıdıklar, duydukları üzüntüyü ölen kişinin ailesine ve akrabalarına bildirerek “biz de üzgünüz”, “yalnız değilsiniz”, “acınızı paylaşıyoruz” mesajlarını vermektedir. Bu olayın taziye olarak adlandırılmasının yanında diğer ismi de “başsağlığıdır”. “Başsağlığı ziyaretine gelenlere cenaze evinde “hoş geldin” denmez. Bu ziyarete gidenler, cenaze evine girdiklerinde hemen cenaze evinde var olan üzüntü havasına bürünürler”(Kara,2009, s.158). Başsağlığı ziyaretlerinde kullanılan belli başlı kalıp ifadeler görülmektedir. “Başınız sağ olsun”, “Allah kalanlara sağlık versin”,

“dostlar sağ olsun”, “sizler sağ olun” gibi kalıplar taziyelerini ileten kişilerin söyledikleri sözleri ifade etmektedir. Genellikle taziye ziyaretlerinde bulunan kişiler ne kadar uzun süre orada kalırlarsa ölen kişiye o kadar yakın olduğu anlamını taşımaktadır.

Türk kültüründe taziyelerde “*Kur’an (aşır) okur, ya da, "Ol merhumun ruhu, bakilerin (kalanların) selameti, Allah rızası için el-Fatiha" diyerek ölünün ruhuna bağışlanmak üzere Fatiha okurlar*” (Abuzar, 2010, s.271). Taziye için gelenlere kahve, çay, gül suyu, lokum, helva veya sigara ikram edilir. “*Ölü evine taziye için gelenlere hoş geldin denmez, ayakkabıları çiftlenmez, gidenler uğurlanmaz. Taziye için gelen kadınlar yalandan da olsa ağlamak durumundadırlar. Aksi takdirde ayıplanırlar*” (Abuzar, 2010, s.272). Taziye yerinden ayrılırken ölen kişinin en yakınları taziye evinin kapısında durur ve gidenleri uğurlar. Kapıda başsağlığı dilekleri yakınlarla iletilir. Taziye süresi geleneksel toplumlarda uzun sürmektedir. Bazı bölgelerde 7-10 gün iken bazı bölgelerde 30 güne kadar çıkmaktadır.

Taziye geleneğinde yerine getirilmesi gereken belli başlı davranış kalıpları mevcuttur. Siyah veya koyu tonlarda giyinmek yaygın bir durumdur. Bu davranışın örneği Osmanlı Devleti’nde de görülmektedir. Örneğin Şükri-i Bitlisi’nin Selimname eserinde resmettiği Sultan II. Bayezid’in cenazesinde cenazeyi taşıyanların sarıkları normal zamanda beyaz olması gerekirken cenaze zamanında koyu renkler tercih edilmiştir (Ertuğ Tarım, 1999, s.92). Yine Kanuni Sultan Süleyman’ın da babasının cenazesinde siyah giyindiği bilinmektedir (Ertuğ Tarım, 1999, s. 99). “Karalar bağlamak” ya da “karalar giymek” sözü yas tutmak anlamına gelirken siyahın yanında koyu tonların tercih edilmesini ifade eder. Öte yandan yas tutan aileler duygularını ve hislerini koyu giyinme, iştah ile yemek yememe, televizyon, radyo ve telefon gibi cihazlarla ilgilenmeme gibi yollarla gösterir (Ataman & Barış, 2019, s.105). Taziye sahibinin yakınları da üzüntülerini dükkanlarını kapatarak, taziye evine giderek, koyu tonlu elbiseler giyerek gösterirler. Erkekler sakallarını uzatarak yas tuttuğunu gösterirken kadınlar da taziye için gittikleri evde ağıt yakarak üzüntüsünü gösterir. Kadınlar için taziye evinde ağlamamak ayıplanacak bir durumu ifade etmektedir. Bu durum o kadar ilerlemiştir ki bazı bölgelerde para ile ağıtçı kadınlar tutulmaktadır.

Bütün bunlara bağlı olarak toplumsal değişim ile birlikte aile yapıları da değişime uğramıştır. Geniş aileler yerini çekirdek ailelere bırakmış, az çocuklu olmak daha tercih edilir hale gelmiştir. Bunun neticesinde insanların yaşam alanı olan evler de değişime uğramıştır. Daha küçük ve çekirdek ailelere hitap eden evler yaygınlaşmıştır. Kırsal alanda avlulu olan evler şehirlerde sıkışık apartman dairelerine dönüşmüştür. Nitekim küçük evler toplu aktiviteler için elverişli değildir. Bu bağlamda düğün salonlarının ortaya çıkış nedeni olan kentleşme aynı zamanda “taziye evleri”nin ortaya çıkmasının da nedeni olmuştur. Belediyeler tarafından şehir merkezlerinde “taziye evleri” yapılmıştır. Bu evler taziye sahiplerini belirli bir süre için tahsis edilir ve taziyeler orada gerçekleşir. Böylelikle belirli bir süre için tahsis edilen taziye evleri taziyenin süresini kısaltmıştır.

Taziye sebebiyle dükkanlarını kapatan esnaflar ekonomik olarak kayıplar yaşayabilmektedir. Önceleri bu uygulamalar isteyerek yapılmaktaydı. Zamanla yaşanan ekonomik kayıplar rahatsızlık vermeye başlasa da toplum tarafından dışlanma korkusu dükkanları belirli bir süre daha kapalı tutmaya yetmekteydi. Fakat günümüzde bu uygulamaya karşı gösterilen ilgisizlik yavaş yavaş etkinliğinin sona ermesini sağlamaktadır. Bu bağlamda taziye evlerinin ortaya çıkması halkın başka arayışlara yönelmesinin sonucunda gerçekleşmiştir denebilir. Günümüzde yaygınlığı artan taziye evleri mekanın genişliği, adres kolaylığı, kış mevsiminde ısınma imkanı gibi açılardan insanlara pratiklik kazandırmaktadır (Abuzar, 2010).

Yukarıda bahsedilen toplumsal değişimler sebebiyle insanların gündelik hayatlarını idame ettirme biçimleri ve gündelik hayatın önemli olaylarını deneyimleme ve onları törenselleştirme biçimleri de değişmiştir. Buna bağlı olarak insanın yaşamında üç önemli ve temel geçişin olduğunu saptamak mümkündür: Doğum, evlilik ve ölüm (Örnek, 1971, s.11). Bu geçişler esnasında belli başlı ritüeller gerçekleşir. Geçişler esnasındaki ritüeller aile, akraba, eş dost gibi sosyal çevrenin katılımıyla gerçekleşmektedir. Giderek küreselleşen ve bireyselleşen dünyada insanlar bu geçişleri yalnız başına yapmaktadır. *Taziye geleneği, Türk toplumunda önemli bir yere sahip olup köken olarak sosyal yardımlaşmanın, dayanışmanın ve acıyı paylaşmanın bir örneğidir* (Ataman & Barış, 2019, s.96). Türk toplumunda önemli bir konuma sahip olan taziye geleneği Almanya gibi ülkelerde daha bireysel şekilde gerçekleşir. Türk toplumunda ölümden sonra gerçekleşen acı, üzüntü, keder ve yas gibi durumlar sosyal çevrenin katılımıyla hafifletilmeye çalışılır. Fakat sosyal çevrenin daha az olduğu bireysel toplumlarda bu durum devletin ele almak zorunda olduğu bir alana dönüşmüştür. Bu bağlamda Avrupa’da “yas

danışmanlığı” ortaya çıkmıştır. Yas danışmanlığı yas sahibi bireylerin, sosyal ve psikolojik yönden güçlenebilmesi için çeşitli uygulamalar gerçekleştiren bir meslek ve sektörü ifade etmektedir.

“Almanya’da var olan yas danışmanlığı meslek dalı, Türkiye’de henüz bir mesleki eğitim seviyesinde verilmemektedir. Ancak psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikiyatri ve psikoloji gibi meslek gruplarının söz konusu hizmetin verildiği görülmektedir. Bahsi geçen meslekler dışında son yıllarda Diyanet’in girişimleriyle ‘yas danışmanlığı’ ismi altında olmasa bile bu hizmeti de içine alacak bir şekilde ‘Manevi Rehberlik ve Destek Hizmetleri’ kapsamında birçok hastaneye resmî olarak ‘Manevi Destek Görevlileri’ tayin edilmiştir. Manevi destek görevlileri, hastanelerde ölen hastanın yakınlarına yas danışmanlığına yönelik telkin ve teskin hizmetleri de verme yetkisine sahiptir” (Ataman & Barış, 2019, s108-109).

Yas danışmanı, yas sahibi olan kişiye bu durumun üstesinden gelebilmesi için konuşma terapisi eşliğinde uygulamalar gerçekleştirerek hizmet vermektedir. Danışman bir bakıma Türk toplumunda akrabaların, yakınların ve dostların yaptığı işi yapmaya çalışmaktadır. Yas danışmanlığının Almanya gibi bireyselleşmiş Avrupa ülkelerinde gelişmesinin en temel nedeni bireyselleşmiş toplum içinde aile, arkadaş, akraba bağlarının kopuk olmasına bağlanmaktadır.

Türk toplumu tam olarak bireyselleşmiş bir yapıya sahip değildir. Akraba, aile, eş dost kavramları hala etkinliğini sürdürmektedir. Bu sebeple Almanya’daki gibi Yas Danışmanlığı vb. kurumlara gerek görülmemiştir. Türk Toplumunda geleneksel toplum yapısı hakim olsa da veya dini ritüeller hala etkili olsa da, toplumun kendi içerisindeki tarihsel çizgiye bakıldığında bu alandaki hassasiyet zaman zaman kırılmalara uğramıştır.

SONUÇ

Modern toplumda ölüm, rahatsızlık veren bir şeydir. Genellikle üzerinde çok durulmaması tercih edilir. İnsanlardan ölümü karşılarken sakin olmaları, normalmiş gibi davranmaları, korkularını açığa vurmamaları beklenir. Bu bağlamda gündelik hayatın amacı insanı başka işlerle meşgul ederek ölüm düşüncesini unutturmaktır. Ölümün dışlanması ya da istenmemesinin en çarpıcı örneklerinden biri mezarlıklardır. Geleneksel toplumlarda ölüm ile yaşam iç içe olduğundan dolayı mezarlıklar da yaşam yerlerinin içinde olmaktadır. Sık sık ziyaret edilen mezarlıklara ulaşım basit olduğu gibi kokulan bir yer değildi. Fakat modern dünyada özellikle de şehir mezarlıklarının konumu şehrin dışında olacak şekilde seçilmiştir. İnsanlar mezarlıkları görmez ve ziyaretlerini çok nadir gerçekleştirirler. Bir başka örnek ABD’nin Maryland eyaletinde karşımıza çıkmaktadır. Gerçek adı Markelle Morrow olan fakat “Goonew” ismi ile tanınan rap sanatçısı 18 Mart 2022 tarihinde ABD’nin Maryland eyaletinde öldürülür. Hayranlarının Goonew’i anmak için yaptıklarına bakıldığında ölümün nasıl yoksayılmak istendiği gözler önüne serilmektedir. Sanatçının cansız bedeni giydirilir, makyajlanır, sahneye ayakta duruyormuşçasına sabitlenir, müzikleri seslendirilir ve karşısında sanki konser veriyormuşçasına dans edilir. Bu olay modern zihniyetin ölüme bakış açısını ifade eden çarpıcı bir örneği teşkil etmektedir.

Modern toplumda ölüme bakışın değişmesi kaçınılmaz olarak taziye geleneğinin de değişimini getirmiştir. Geleneksel topluluklarda gerçekleştirilen taziye geleneği her şeyden önce zamansal olarak uzun süren bir ritüeldir. Fakat günümüzde taziye ritüeli kısa sürmektedir. Herkes taziyelerini ilettikten sonra evden ayrılmakta ve gündelik işlerine devam etmektedir. Geleneksel toplumda kişiler günlerini taziye evine giderek geçirmekte bu esnada başka işlerle uğraşmamaktaydı. Esnaflar dükkanlarını kapatmakta, yas sürecine katılan erkekler sakal tıraşı olmamakta, giyilen eşyalar genellikle siyah olmakla birlikte koyu tonlar tercih edilmekteydi. Günümüzde hızın hakim olduğu bir dünya düzeni içinde taziyelerde vakit kaybetmek görülen veya istenen bir durum değildir. Çünkü orada geçirilen her an sosyo ekonomik piyasada kişileri eksik bırakmaktadır. Kapitalist dünya düzeninde insanlar rekabet edebilmek için daima hazır ve işlev görür halde olması gerektiği için taziye ritüelinde insanlar fazla vakit kaybetmemeye çalışmaktadırlar.

Hızla kentleşen küresel bir dünya düzeni içinde insanların yaşam yerleri ve yaşam şekillerinin de değiştiği görülmektedir. Kırsal alanlardaki evler avlulu, geniş, niceliksel olarak fazla kapasitesi olan bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarz evler geniş ailelere uygun olduğu gibi törensel uygulamalar için de uygun olmaktadır. Fakat şehirlerdeki evler daha küçük ve çekirdek ailelerin yaşayabileceği bir şekilde tasarlanmıştır. Apartmanda yaşam süren şehirli insanlar belli bir avlu veya bahçeye sahip değildir. Cemiyet yapısının özelliklerine sahip olan şehirlerde olan taziye ritüelleri kısa sürmekte ve az sayıda

insanın katılımıyla gerçekleşmektedir. Kentleşen fakat bir yandan da geleneksel toplum yapısını korumaya çalışan şehirlerde belediyelerin desteği ile taziye evleri inşa edilmektedir. Taziye evleri genellikle üç gün sürecek şekilde taziye sahiplerine tahsis edilir. Bu durum taziye için ayrılan süreyi kısalttığı gibi şehirlerdeki evlere ihtiyaç duyulmamayı sağlamaktadır.

Kapitalizm veya piyasalaşma taziye yemeklerinin temin edilmesinde de kendini göstermektedir. Taziye yemeklerinin nasıl temin edileceği tartışma konusudur. Bu konuda iki görüş öne çıkmaktadır. Birinci görüş taziye yemeğinin komşular veya dostlar tarafından temin edilmesi gerektiğini savunur. Çünkü taziye sahibinin yemek yiyecek ve yemek yapacak durumda olmadığı düşünülür. İkinci görüş ise taziye yemeği taziye sahibi tarafından temin edilmesi gerektiğini savunur. Bu görüş, taziye sahiplerine belli sorumluluklar yükleyerek acısını azaltma ve yaşam bağının kopmamasını amaçlamaktadır. Günümüzde ise taziye yemeklerini yapan şirketler mevcuttur. Şirketler ücret karşılığında yemekleri hazır hale getirip taziye evlerine ulaştırmaktadır. Böylece taziye sahibi hem yemek yapma derdinden kurtulur hem de taziye geleneğinin gerekliliği olan yemeği temin edebildiği için üstüne düşen görevi yerine getirdiğini düşünür.

Ölüm insan yaşamına en fazla etki eden faktörlerden biridir. Ölümün insanlara verdiği acı, keder, üzüntü ve yoksunluk insanları belirli tutumlar sergilemeye itmiştir. Taziye geleneği ölüm karşısında sergilenen tutumlardan biridir. Taziye geleneği esasen ölümün sosyolojik boyutunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle ölüm geride kalanlar için anlam ifade etmektedir. Bu bağlamda taziye kültürü geride kalanlar için gerçekleştirilen toplumsal bir ritüeldir. Değişen bir dünya düzeni içinde taziye geleneği de değişime uğramıştır. Hız dünyasında taziye geleneklerinin süresi azalmış daha az vakit harcanan bir ritüele dönüşmüştür. Kapitalizm sistemi her yerde olduğu gibi taziye geleneğinde de kar elde etmek amacıyla varlığını göstermektedir. Çeşitli tüketim kalıpları ile “törensel tüketim” sergilenmesi taziye geleneğinde giyim ve özellikle yeme içmede kendini göstermektedir. Toplumun geliştirdiği kurumlar zamanla kendini değiştirmiş ve çağın gerekliliklerine ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Günümüzde her alanda değişim mevcut olduğu gibi zorunlu bir durumdur. Değişmenin kaçınılmaz olduğu bir alanda hız önem arz etmektedir. Yavaş gerçekleşen değişimler daha kolay sindirilirken hızlı gelişen değişimler problemler ve çatışmalar yaratmaktadır. Bu bağlamda yaşadığımız dönemin hız toplumu, risk toplumu ve belirsizlik gibi kavramlarla ifade edilmesinin altında yatan hızlı gerçekleşen değişimlerdir.

KAYNAKÇA

- Abuzar, C. (2010). Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği-Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi-. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 259 -274.
- Ariés, P. (1991). Batılının Ölüm Karşısında Tavırları. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Aristoteles. (2017). *Metafizik* (3 b.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ataman, E., & Barış, İ. (2019). Sosyal Sermaye Ürünü Olarak Taziye Kültürü ve Kurumsal Bir Hizmet Olarak Yas Danışmanlığı: Türkiye-Almanya Örneği. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 93-112.
- Avcı, M. G. (2021). Zaman-Mekân Sıkışması, Küreselleşen Salgın ve Toplumsal Sonuçları. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3787-3807.
- Bauman, Z. (2000). Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Comte, A. (2015). Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Analayış Üzerine Konuşma. (E. Ataçay, Çev.) Ankara: BigeSu Yayınları.
- Erbuğ, E. (2021). Ölüm Sosyolojisi: Geleneksel ve Modern Toplumda Ölümün Toplumsal Anlamları. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 46-61.
- Erol, N. (2011). Toplumsal Değişme ve Eğitim: “Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar”. *Akademik Bakış Dergisi*, 109-122.
- Ertuğ Tarım, Z. (1999). XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Frazer, J. G. (2004). Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Güven, F. (2019). Ölü/Ölüm Etrafında Gelişen Kült İnançlar ve Grubun Yeniden Bütünleşmesi (Sinop Lala Köyü Örneği). *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 539-552.
- Harari, Y. N. (2015). *Sapiens, Hayvanlardan Tanrılara*. (E. Genç, Çev.) İstanbul : Kolektif Kitap Bilişim Yayınları.
- Kellehear, A. (2015). Ölüm Üzerine Bir İnceleme. (B. Zeren, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Las Casas, B. (2017). Kızılderililer Nasıl Yok Edildi. (M. Ural, Çev.) İstanbul: Şule Yayınları.
- Malinowski, B. (1990). Büyü, Bilim v Din. (S. Özkal, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Marx, K., & Engesl, F. (2017). *Komünist Manifesto*. (L. Kavas, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Meagher, D. K., & Balk, D. E. (2013). *Handbook of Thanatology*. New York: Simultaneously Published in the UK.
- Mumford, L. (2007). Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği. (G. Koca, & T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Foklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Parin, S., Bilgili, A. E., & Menak, Z. (2012). kent(li)leşme Pratiğinde Yeni Bir Olgu: Taziye Evleri ve Farklılaşan Sosyo-Kültürel Pratikler . *Sosyal Bilimler Dergisi*, 212-229.
- Ritzer, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Kİ Basım Yayım.
- Sağır, A. (2016). Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1-20.
- Sağır, A. (2013). Modern Dünya ve Ölüm : Batılının Ölüm Karsısında Tavırları. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 213-221.

- Sağır, A. (2014). Ölüm Sosyolojisi. Ankara: Phoenix.
- Stark, R., & Finke Roger. (2000). Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion. London: University of California Press.
- Sunar, L. (2014). Türkiye'de Toplumsal Değişim. Ankara: Nobel Yayınları.
- Thomas, L.-V. (2003). Cenaze Ayinleri. (N. Öztürk , Dü.) Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 237-253.
- Weber, M. (2017). Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu. (M. Köktürk, Çev.) Ankara: BilgeSu.